O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHI HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi
Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Boshlang’ich ta’lim metodikasi
kafedrasi o’qituvchisi
e-mail dilyoraisaboyeva1@gmail.com

O’quvchilar bilan hamkorlikni ta’minlashda o’qituvchi foydalanadigan yondashuvlardan biri - o'zaro ta'sir orqali pedagogika. Bu bolaning psixologik farovonligiga, xavfsizligiga, o’qituvchining o’quvchiga g'amxo'rligiga va o’zini xavfsiz sezish hissiga e'tibor qaratishini ko’zda tutadi. Ushbu yondashuvda pedagogika o'qituvchilar va bolalar o'rtasidagi o'zaro psixologik hamkorlik aloqasini o’rnatish va samarador ta'sirli manba sifatida tushuniladi. Pedagogik-psixologik o'zaro ta'sir bolalarga hissiy yordam va sezgirlik, rag’batlantirish nuqtai nazaridan, iliq muhit, kuzatish va bolalarning o'zaro munosabatlarini hisobga olish orqali ko'rib chiqiladi. O'qituvchi va bolaning o'zaro ta'siri bilan bir qatorda, o'qituvchilarning bolalarning tengdoshlari munosabatlarida ta'sir qiluvchi roli pedagogikaning muhim qismidir. Bu orqali o'qituvchilar hamjihatlikni oshirishga qaratilgan va o'qituvchilar bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni kuchaytirishga, buzuvchi xatti-harakatlar va zo'ravonlikni kamaytirishga va umumiy ma'no yaratish jarayonlari va munosabatlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

Tadqiqotning dolzarbligi

Psixologik-pedagogik adabiyotlar va mualliflarning shaxsiy tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'quv faoliyati doirasida turli vazifalarni bajarishda duch keladigan asosiy muammo - ular jarayonni qanday boshqarishni bilmasliklaridir. Ta'limni boshqarish metakognitiv strategiyalarga ega bo'lishni o'z ichiga oladi, bu maqsadni belgilash, rejalashtirish, o'z-o'zini boshqarish, axborot texnologiyalari strategiyalari, reflektiv introspektsiya strategiyalarni o'z ichiga oladi.

Material va metodlar

Maqolada chet el olimlarining va tadqiqotchilarining nazariya va yondashuvlaridan unumli va keng miqyosda foydalanilgan. Tadqiqotning solishtirish, induktiv xulosalash, taqqoslash, umumlashtirish tahliliy jihatdan o‘rganish kabi metodlardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Umuman o’qitish-o’rgatish sohasida refleksiv introspektsiyani rivojlantirish, bir tomondan, kommunikativ faoliyatning maqsadi va natijasini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi, ikkinchi tomondan, metafaollik strategiyasi sifatida refleksli mulohaza tahlilini o'z ichiga oladi. Refleksiv amaliyot ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bilimlarni o'zlashtirish jarayonini o'z-o'zini boshqarishga olib keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, refleksli introspektsiya strategiyalarini o'zlashtirish "Men o'qituvchiman" pozitsiyasini aktuallashtiradi, bu esa o'quvchiga o’qituvchi yordamida o'z ta'lim yo'nalishini qurish imkonini beradi. Refleksiv baholash qobiliyatini shakllantirgan o’qituvchi o'z faoliyatini kuzatishi, yutuqlarini baholashi, qiyinchiliklarni aniqlashi, keyingi rivojlanish maqsadlarini belgilashi mumkin. Boshqa bir rossiyalik tadqiqotchi V.V.Davidov refleksiyani “insonning o‘z faoliyatiga munosabatini shakllantirishning universal usuli” deb ataydi.

O’quvchilarning o'rganishi kerak bo'lgan strategiyalardan biri bu “Know”, “Want to know”, “Learned” – tadqiqotchi olim Donna Ogle tomonidan taklif qilingan "bilaman", "bilishni xohlayman", "o'rgandim". Ushbu strategiyaning maqsadi bilish jarayonida refleksiv tahlilni

rivojlantirishdir. Axborot bilan ishlashda undan foydalanib, talabalar ma'lum va yangini bilimlarni o'zaro bog'lashni, o'zlarining bilim ehtiyojlarini aniqlashni, ularni o'zlariga ma'lum bo'lgan ma'lumotlar bilan asoslashni o'rganadilar. Misol uchun, anketalar, rivojlanish grafiklarini yuritib borish, o'z-o'zini baholash varaqalari va boshqalar kabi aks ettirish vositalari ham istiqbolli amaliy uslublardan hisoblanadi.

O'qituvchi shaxsiyati o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi harakatlari va o'zini tutishlarini nazorat qila oluvchi yagona subyektdir. Haqiqatda ham o'quvchiga ta'lim olish jarayonida uning oxir-oqibatda ko'zlangan maqsadi nimadan iboratligini anglata bilish uchun ham uzoq jarayonni boshdan o'tkazish kerak. Har bir o'quvchining harakterini va ularning hissiy ehtiyojlarini baholay olish o'qituvchiga o'zida zamonaviy psixologik qobiliyatlarni o'zlashtirishni ham talab etadi. Bolalar bilan ishlashda ularga nisbatan psixologik ta'sir vositalaridan foydalana bilmaslik vaziyatni izdan chiqarishi va ko'zlangan natijalarga erisha olmaslikka olib kelishi mumkin.

Boshqa bir jihatdan qaraganda bu usullardan foydalanish o'qituvchi shaxsiyatiga o'z ustida ko'proq ishlash yukini ham yuklaydi va reflektiv introspektsiya o'qituvchi uchun kerakli strategiyaga aylanadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Navbatdagi masala o'quvchilarda ular o'rgangan narsasini eslab qola olish qobiliyatini baholab borishdir. Shunday holat yuz berishi mumkinki o'quvchilar qobiliyatli, ijodkor va yaratuvchan biroq ularda xotira bilan bog'liq ayrim chalkashliklar va yaqqol namoyon bo'luvchi kamchiliklar bor. Bularning oldini olishda o'quvchi bilan ishlash usulini boshqa xotirani yaxshilovchi usullar bilan uyg'unlashtirish eng maqbul yechim sifatida qaraladi. Jumladan, xotira ko'nikmalarini rivojlantirishning to'rtta asosiy yo'nalishidan borish kerak:

diqqat va taassurot – o'quvchi o'zini nima qiziqtirayotganini, nimaga ko'proq e'tibor qaratganini yaxshiroq yodlab oladi. Yodlashning ushbu shartlarini o'z vaqtida o'rgatish va maxsus holatlarda qo'llash mumkin;

assotsiatsiyalar – bog'lanishlar, eslash kerak bo'lgan narsalar va miyada allaqachon mustahkam o'rnashgan narsalar o'rtasidagi aloqani yaratishga yordam beradi;

materialni tizimlashtirish maqsadli yodlashning eng muhim omili, ya'ni ma'lumotni to'g'ri almashish, mantiqiy va assotsiativ fikrlash asosida tematik bloklarni yaratish qobiliyati;

takrorlash - inson xotirasi dinamik jarayon bo'lib, vaqt o'tishi bilan biror narsa unutiladi. Takrorlash bu jarayonni nazoratga oluvchi asosiy omildir.

Bilish jarayonida gender farqlari bo'yicha, ehtimol, eng keng qamrovli adabiyotlarni ko'rib chiqish ushbu tadqiqot uchun juda dolzarb bo'lgan savolni qo'yadi: O'quvchilar o'rtasidagi muvaffaqiyatda jinsiy farqlarning o'rni bormi?". Sababi maktabdagi yutuqlarda gender farqlarni keltirib chiqarishi mumkin. Sohadagi tadqiqotlar ushbu yutuqlardagi farqlar qachon paydo bo'la boshlaydi va ularning nima uchun sodir bo'lishini qisman tushuntira oladigan tizimli maktab, sinf yoki tengdoshlar guruhining ta'siri bormi degan savolga javob bera olmaydi.

Qizlar va o'g'il bolalar umumiy kognitiv(o'quv-biluv) qobiliyatlari bo'yicha farq qilmaydi, ya'ni qaysidir jins vakili qobiliyatida va umuman o'rganish tizimining ishlashida hal qiluvchi farqlar bo'lmasligi kerak. Biroq, ixtisoslashgan ba'zi maktab tizimlarida tafovutlar mavjudligi ko'rinadi, chunki qobiliyatlarni o'rganishning dalillari tizimli ravishda qizlar og'zaki vazifalarda o'g'il bolalarnikidan oshib ketishlariga, o'g'il bolalar esa miqdoriy va shakliy mazmunga ega bo'lgan vazifalarni yaxshiroq bajarishiga ishora qiladi.

Bu holat xotira bilan bir qatorda fikrlash jarayoni uchun ham amal qiladi. Amerikalik D. Helpern ushbu topilmalarni tushuntirish uchun biologik va psixologik nazariyalarni ko'rib chiqadi va u rivojlanish natijasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan genetik va gormonal farqlar mavjud bo'lsa-da shuningdek, oila, tengdoshlar va kengroq jamiyat degan xulosaga keladi. Bu fikr maktabdagi

gender rollarini ijtimoiylashtirish bo'yicha sotsiologik tadqiqotlar bilan ham qo'llab-quvvatlanadi, masalan, akademik muvaffaqiyat va tengdoshlarning kommunikatsiya o'rtasidagi bog'liqlik, bu o'g'il bolalarga qaraganda qizlar uchun kuchliroq ko'rinadi. Bularning barchasi agar muvaffaqiyatdagi individual va guruh darajasidagi farqlarni tushunish kerak bo'lsa, faqat kognitiv kompetentsiyalarni o'rganish hech qachon yetarli bo'lmasligini ko'rsatib beradi.

Hozirgi kunda an'anaviy ravishda o'g'il bolalarning kuchli tomonlari deb hisoblangan sohalarda ham qizlarning maktab baholarini yaxshiroq olishi yangi hodisa emas. Bu yutuqdagi haqiqiy farqlarni to'liq darajada anglatadimi yo'qmi bu boshqa savol, chunki maktab baholari nafaqat o'quvchilardagi ko'nikma va malakalar yoki yutuqlarni aks ettirmaydi, balki ularga harakat, munosabat yoki ijtimoiy muhit ta'sir ko'rsatishini ham namoyon qiladi.

Qizlar o'quv-biluv ko'nikmalari nazorat qilingan taqdirda ham til o'rganishda yaxshiroq baho olishadi, matematika sinflarida esa tizimli gender jihatdan sezilarli farqlar yuzaga kelmaydi. Shuningdek, psixologik jihatdan o'qituvchilarning qizlar va o'g'il bolalarga boshqacha munosabatda bo'lishlari mumkinligi haqidagi nisbatan ko'p xalqaro adabiyotlarda ma'lumotlar mavjud bo'lsa-da, biroq tadqiqotlar o'quvchilarning jinsi unumdorlik yoki baholardagi farqlarga ta'sir qilmasligini tasdiqladi. Shunday bo'lsada o'quvchilar bilan munosabatlarda gender jihatlariga ko'ra guruhlarga ajratish yoki topshiriqlar berishda ularni turli shakllarda bajarishga undash bolalardagi psixologik rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosalar

Kognitiv ko'nikmalarni shakllantirish uchun ham o'qituvchi o'zida mavjud bo'lishi kerak bo'lgan xususiyatlarni aniqlashi uchun reflektiv introspektsiya strategiyasidan unumli foydalana bilishi kerak. Shundagina o'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishdagi qanday kamchiliklarga yo'l qo'yilayotganini yaqqol bila olish mumkin bo'ladi. O'qituvchi shaxsiyatini ham psixologik jihatdan ham pedagogic jihatdan o'zini-o'zi o'rganishga va tanqidiy baholay olishiga intilishi ta'lim tizimida yosh avlodning yanada qobiliyatliroq bo'lib shakllanishi uchun haqiqiy optimal tendensiyaga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, turli xil pedagogik yondashuvlar boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish tizimida o'qitish va o'quv-biluv jarayoni amaliyotini shakllantiradi va o'qituvchilar turli vaziyatlarda dinamik va tanqidiy harakat qilish uchun turli xil tajribaga ega bo'ladilar.

References/Foydalanilgan adabiyotlar

1. Repo, L.; Sajaniemi, N. Prevention of bullying in early educational settings: Pedagogical and organisational factors related to bullying. Eur. Early Child. Educ. Res. J. 2015, 23, 461–475.

2. Davydov, V. V. Theory of developmental learning. Moscow: INTOR. (2001). 541.

3. Ogle, D. M. (1986). K-W-L: A teaching model that develops active reading of expository text. Reading Teacher, Vol. 39, No. 6 (Feb., 1986), pp. 564-570 (7 pages)

4. Halpern, D. F. (2000). Sex Differences in Cognitive Abilities. Third Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 2000. No. of pages 420.